

Ideologická minulosť a súčasnosť bratislavského Slavína

Alexandra Letková

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Kontaktný e-mail: alexletkova@gmail.com

The Ideological Past and Present of Bratislava's Slavín

Abstract:

The article presents an object of public area, at the same a national cultural monument and a cemetery – the Slavín monument. The author primarily analyzes period documents and thus presents the monument's historical-artistic and ideological (propagandist) side. Subsequently, the author works with the monument from the point of view of historical memory, forgetting and bending of history. In contrast, the author identifies the most significant shortcomings of the monument. In the last part of the article, the author analyzes the legal regulation of the monument and offers options that would anchor Slavín as an urban dominant in the 21st century, both ideologically and artistically.

Keyword: memorial; monument; Slavín; Bratislava; propaganda; ideology

Kľúčové slová: pamätník; monument; Slavín; Bratislava; propaganda; ideológia

DOI: 10.14712/2464689X.2025.6

Financovanie: Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-22-0079 Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

Úvod

Bratislavský Slavín je v registri nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, vedom Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky, katalogizovaný pod unifikovaným názvom ako Pamätník s cintorínom, resp. pod zaužívaným názvom ako pamätník Slavín, pod číslom ÚZPF: 204/1-11, v katastrálnom území Staré mesto. V rámci pamätníka

je zaevidovaných jedenásť pamiatkových objektov.¹ Oficiálny internetový bedeker Bratislavy je k Slavínu žičlivejší a opisuje ho ako „najväčší vojnový pamätník v strednej Európe, ktorý vďaka svojej polohe a výške 52 metrov patrí medzi dominanty mesta. Je tu pochovaných 6845 vojakov Sovietskej armády padlých pri oslobodzovaní Bratislavy počas druhej svetovej vojny.“² V krátkom texte autor v súvislosti s pamätníkom ohýba pojmy ako gigantický, impozantný a pôsobivý, zároveň však okrajovo spomenul jeho rozporuplnosť. Paradoxne si autor textu pravdepodobne neuvedomil, že uveril historicky nepresnému, avšak ideologicky žadanému, dojmu z pamätníka. Na Slavíne totiž neležia iba padlí vojaci, ktorí oslobodzovali Bratislavu, tých bolo oficiálne 742. Ostatné telesné pozostatky boli doslova zozbierané v okruhu cca sto kilometrov od Bratislavy (Považie, Ponitrie, kopanice), dokonca boli privezení aj padlí vojaci z oblasti Tatier. Bratislava síce nebola hlavným mestom, no rozhodne bola metropolou Slovenska a bolo zrejmé, že najväčšie pietne miesto, či pamätník musí byť práve jej dominantou, aj v kontexte budovania socialistickej spoločnosti. Spomínaná gigantickosť je typická pre všetky pamätné miesta nesúce ťarchu ideológie a tá musela byť zabezpečená v prvom rade množstvom pochovaných (v masových aj označených hrobách) na najvyššom kopci v centre mesta a samozrejme v druhej fáze samotným pamätníkom, ktorý je vďaka polohe neprehliadnuteľný.

Samotný pamätník so sebou nesie aj niekoľko príbehov vrytých v historickej pamäti Slovákov. Okrem ideologicky vytvoreného (lepšie povedané výrazne domysleného) príbehu o oslobodení Bratislavy Červenou armádou, veľkosťou priam konkurujúci samotnému povstaniu a bojom na Dukle, rozpráva aj príbeh o jeho úlohe v upevňovaní komunistického režimu, keďže slúžil ako miesto, kam mierili všetky politické zahraničné návštevy a kde sa prisahala vernosť totalitným hodnotám (prisahy socialistickej mládeže alebo príslušníkov Štátnej bezpečnosti). Do dnešných čias ho každoročne poctila návštevou hlava štátu v deň výročia oslobodenia Bratislavy (rok 2023 bol prvýkrát výnimkou), konajú sa na ňom rôzne protesty, spomienkové stretnutia, pochody extrémistických skupín, je tiež terčom občianskej neposlušnosti a to najmä vo vzťahu k aktuálnemu vojnovému konfliktu na Ukrajine.

Všetko vyššie uvedené je iba akási ochutnávka rozporuplnosti Slavína. Hypotéza, s ktorou budeme v celom texte pracovať je postavená na tzv. banalite zla, ktorú definovala na procese s Adolfom Eichmannom Hannah Arendtová. Arendtová nebanalizovala zlo, ako jej mnohí vyčítajú, práve naopak. Jej teória poukazuje na prvoplánovú obyčajnosť, či všednosť priemerného úradníka: „Ako bolo možné, že úplne priemerní ľudia mohli páchať činy, ktoré prekračujú všetku mieru ľudskej predstavivosti, či sa na nich podieľať a to z obyčajnej bezmyšlienkovitosti...“³ Aj samotný Eichmann sa v procese obhajoval tým, že bol iba úradníkom, rádovým byrokratom. V skratke by sme mohli povedať, že spomínaná všedná byrokracia bola pôvodom a dôkazom o banalite zla. My sa na Slavín pozrieme skrz rovnakú optiku – vo svojej podstate je Slavín iba umeleckým výrazom

¹ Zoznam dostupný [online] na [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://www.pamiatky.sk/nkp-a-po/register-nkp/>>

² Bedeker dostupný [online] na [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://www.visitbratislava.com/sk/miesta/slavin>>

³ ARENDTOVÁ, H. Myšlení a úvahy o morálce: prednáška. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 1998, roč. 19, č. 1, s. 1.

vytvoreným z betónu a kameňa, pričom táto jeho chladná meravosť a mlčanlivosť ukrýva príbeh ideológie totalitného režimu, fungujúci dodnes.

Článok je rozdelený na tri časti a v každej z nich budeme skúmať iný aspekt pamätníka. Prvá časť tvorí analýzu výstavby v kontexte ideológie, od umiestnenia, cez víťazný projekt Jána Svetlíka, s dôrazom na zmeny, ktoré musel do výsledného diela zakomponovať. V druhej časti interpretujeme a aplikujeme na Slavín rôzne teórie na skúmanie pamätníkov skrz filozofiu a historickú, resp. kolektívnu pamäť. Pokúsime sa zodpovedať na otázku, či si Slavín „zaslúži“ byť skutočnou dominantou hlavného mesta, či ho možno považovať za ideologickú zbraň súčasnej proruskej propagandy postavenej na dezinformáciách. V tretej časti sa zamyslíme nad možnými riešeniami *pro futuro*. Budeme analyzovať právnu stránku problematiky pamätníka, s poukázaním na podobné situácie s pamätníkmi v zahraničí. Záverom ponúkneme, podľa nášho názoru, optimálne riešenie, ktoré by zabezpečilo dôstojnosť pietneho miesta, ktoré by Slavín mohlo vymaniť z područia ideologicky nevyváženého miesta, vzbudzujúceho až priveľké vášne.

1. Budujeme Slavín!

O pietnom mieste v srdci Bratislavy sa začalo uvažovať už s blížiacim sa oficiálnym koncom druhej svetovej vojny v Európe. Zachovaná dokumentácia k pamätníku je veľmi podrobná a obsiahla, najväčšmi môžeme vychádzať so súborných sprievodných správ.

Dňa 17. januára 1946 sa na spoločnej porade zástupcov Sovietskej armády a príslušníkov ÚNV v Bratislave rozhodlo o definitívnom mieste pre spoločný cintorín padlých vojakov Sovietskej armády. Výbežok Malých Karpát, s názvom Himmelspirlzeln, v srdci Bratislavy bol vybraný kvôli výbornej viditeľnosti a polohe, okrem toho bol na ňom už na konci vojny vytvorený poľný cintorín. Pôvodne sa uvažovalo o vybudovaní dvoch veľkých masových hrobov, no v rokoch 1946 – 1947 bolo na Slavíne založených až šesť takýchto hrobov, keďže sa odhadovaný počet pochovaných zvýšil z 2000 na vyše 6500. Hroby boli pomerne plytké a zem sadala, čoho dôsledkom boli nutné okamžité úpravy terénu. V roku 1948 sa Zbor povereníkov rozhodol vypísať prvýkrát súťaž na architektonické dokončenie Slavína. Výsledkom bolo iba sklamanie ideovej rady: „veľká myšlienka Slavína nenašla úmerného umeleckého výrazu a predložené práce neodpovedali výtvarnou hodnotou potrebe slovenského ľudu, vyjadriť pamätníkom jeho vďačnosť za tisíce životov sovietskych vojakov, obetovaných jeho slobode.“⁴ V období rokov 1948 – 1950 však boli vykonané prvotné terénne úpravy, ktoré vychádzali z umiestnenia masových hrobov a označených hrobov dôstojníkov.⁵ Architektonická úprava hrobov v rokoch 1950 – 1951 bola vedená Luborom Lacinom. V tomto období bola vypísaná už v poradí druhá súťaž na výstavbu pamätníka. Prvú cenu za sochársky námet vyhral Jozef Kostka, no k realizácii sa nepristúpilo. Dôvodom boli zásadné pripomienky a nutné zmeny v návrhu, dôsledkom čoho bola vypísaná tretia celoštátna súťaž na doriešenie existujúceho stavu pietneho miesta v roku 1953. Ani z tejto súťaže však nevzišiel víťazný návrh. Neskorší víťaz Ján Svetlík sa do nej taktiež zapojil spolu s Ladislavom Snopekom a Rudolfom Pribišom. V nadväznosti

⁴ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957 k. 55, č. j. 117, Závěrečná správa odborní komise o posouzení úvodního projektu výstavby památníku Padlých hrdinů Sovětské armády na Slavíně v Bratislavě, s. 3.

⁵ SNA, f. Úrad predsedníctva Zboru povereníkov – Spisy odborov 1956, k. 373, Správa o výstavbe cintorína padlých príslušníkov Sovietskej armády na Slavíne v Bratislave, s. 1.

na ňu bola vypísaná užšia súťaž, pre šesť najvyššie hodnotených autorských kolektívov. Výsledok z užšieho výberu⁶ stále nebol uspokojivý a nenaplnil očakávania poroty a ideovej rady. Pristúpilo sa opäť k užšiemu výberu (január až marec 1955), tentokrát troch najvyššie hodnotených kolektívov, z ktorých už víťazne vyšiel návrh Jána Svetlíka, ktorý podľa ideovej rady niesol tradičné prvky slovenskej architektúry, no obsahoval niekoľko ideových nedostatkov – napr. pendant hrobov slovenských národných dejateľov. Nemôžeme opomenúť, že Svetlíkov projekt nebol víťazný ani v tejto súťaži, najvyššie hodnoteným bol návrh autorského kolektívu pod vedením Emila Belluša, no komisia neurčila presné poradie prvých troch miest. Až zapracovanie pripomienok a odstránenie „vád“ vynieslo práve Svetlíkov návrh na stupeň víťazov. Dňa 4. apríla 1955 bol Zborom povereníkov Svetlík poverený vypracovať návrh a maketu pamätníka v súlade s jeho víťazným návrhom a odporučeniami poroty a ideovej rady.

1.1 Súťaž, realizácia a ideová koncepcia projektu

Definitívny projekt Jána Svetlíka, z dňa 16. augusta 1955, musel teda pred začiatkom realizácie spĺňať nielen architektonické a umelecké, ale predovšetkým ideologické predstavy vládnej garnitúry. Vypísanie súťaže v sebe zahŕňalo záväznú smernicu ideovej rady: „vedúcim poslaním výtvarného zvýraznenia Slavína má byť hlboká vďačnosť našich národov Sovietskemu zväzu za oslobodenie a za tú radostnú skutočnosť, že od chvíle, kedy prvý sovietsky vojak vstúpil na územie našej vlasti, bolo umožnené nášmu ľudu sa navždy zbaviť okov kapitalizmu a radostne a pevne vykročiť na cestu budovania socializmu a komunizmu.“⁷ Nešlo teda o nič prekvapivé, záväzná smernica kopírovala doktrínu vďačnosti Sovietskom už v mnohých dokumentoch predtým, napr. v preambule Ústavy 9. mája.

Slavín však v podobe, v akej ho poznáme dnes, nie je totožný s pôvodným víťazným návrhom.⁸ Po zapracovaní pripomienok Slavín dostal subtilnejší vzhľad, sochárske práce boli skorigované v súlade s umeleckými hodnotami socialistického realizmu. Úplne odmietnutý bol napr. návrh výstavby fontány od Alexandra Trizuljaka, ktorá mala byť súčasťou parku za pamätníkom.

KSS a Zbor povereníkov predložili upravenú podobu projektu, ktorý bol schválený Poverením miestneho hospodárstva a ÚNV v Bratislave, na schválenie vládnuemu výboru do Prahy. Projekt bol s drobnými pripomienkami schválený Ministerstvom miestneho hospodárstva Československej republiky a po právnej stránke už nič nebránilo jeho definitívnemu odobreniu vládnuym výborom v decembri 1955. Medzitým vyrástla v Bratislave nová maketa pamätníka, ktorej stavebný, umelecký a ideologický potenciál pravidelne kontrovali. Len v krátkosti uvádzame, že stavbárske a urbanistické práce boli počas celej výstavby kontrolované, spolupracovali na nich odborníci z mnohých technických

⁶ Išlo o riadnu súťaž vyhlásenú ÚSČSVU – Zväz architektov v Bratislave spolu s ideovou radou (na niektorých dokumentoch je udávaná ako ideová komisia).

⁷ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957, k. 55, č. j. 117, Záverečná správa štátného výboru pro výstavbu a posouzení posouzení úvodního projektu výstavby pamätníku Padlých hrdinů Sovětské armády na Slavíne v Bratislavě, s. 7.

⁸ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957, k. 55, č. j. 117, Záverečná správa odborní komise o posouzení úvodního projektu výstavby pamätníku Padlých hrdinů Sovětské armády na Slavíne v Bratislavě, s. 3.

odvetví. Rozhodne môžeme tvrdiť, že išlo o premyslenú stavbu, ktorej predpokladom bola trvácnosť a precízne technické zabezpečenie.⁹ Rovnako precízne sa kontroloval aj rozpočet stavby, či jednotlivých umeleckých diel, ktoré mali byť jeho súčasťou. Výhrady celoštátnych orgánov v konečnom dôsledku smerovali práve k rozpočtu, nakoľko celková suma, rátajúc aj investície do roku 1950 (35 miliónov Kčs.) nemala prekročiť 80 miliónov Kčs., čomu boli podriadené aj následné úpravy projektu.¹⁰ Technickej a rozpočtovej stránke sa však nebudeme viac venovať.¹¹

Z pohľadu nášho záujmu je najpodstatnejšia ideologická zložka pamätníka a jej premietnutie do celkového vzhľadu, ale aj do úpravy jednotlivých sochárskych diel. V súlade so závermi ideovej rady, mal pamätník „na seba upútať pozornosť každého, kto do Bratislavy prichádza, odchádza a v nej býva. Z blízkych pohľadov celý areál je pietny, pritom optimistický a v ľudských pomeroch. Svojou koncepciou pripomína družbu slovenských partizánov a vojakov so Sovietskou armádou a vďaka slovenského ľudu vyše 6000 hrdinom Sovietskej armády a jeho ľudu za naše oslobodenie. Ďalej zvýrazňuje odhodlanie upevňovať v boji zakalenú a krvou vykúpenú československo-sovietsku družbu. Túto družbu upevňovať v záujme výstavby socializmu v našej vlasti a trvalého mieru na celom svete. Pamätník chce byť majstrovským architektonickým dielom, ktorý tieto idey a myšlienky pravdivo a umelecky zobrazí. Viac ako kdekoľvek inde je tu uplatňovaný zámer o dosiahnutie syntézy a jednoty medzi architektúrou a sochárstvom.“¹² Uvedený ideologický zámer spomíname nielen kvôli samotnej výstavbe a výslednej podobe pamätníka, on totiž zasahuje do jeho celkového vnímania aj dnes. V prvom rade malo ísť o dominantu mesta s odkazom na československo-sovietsku spoluprácu a až sekundárne (z blízka) malo ísť o pietne miesto. Tu na uvedené iba upozorňujeme, samostatne sa tejto problematike budeme venovať v druhej a tretej časti. Pamätník na Slavíne bol postavený s vopred určeným cieľom a dopredu bola zrejmá aj jeho využiteľnosť. Len vyše roka po slávnostnom ukončení stavebných prác bol vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku, ktorou je dodnes. Okamžite po dostavbe začal byť využívaný na politické účely, jeho veľkoleposť a dominancia umiestnenia iba podtŕhali totalitnú nadvládu komunistickej garnitúry. Slavín privítal všetky zahraničné návštevy, bol pri každom zložení pionierskeho sľubu, ale aj pri prisahách vernosti republike nových členov ŠtB, dokonca privítal aj mladomanželské sprievody. S týmto svojim miestom v politickom a spoločenskom živote, sa pamätník už budoval. Jeho areál zodpovedal predstave ideovej rady, ktorej rozhodnutiam boli podriadené aj umelecké práce jednotlivých autorov. To samozrejme automaticky neznamená, že všetky diela, či pamätník ako celok, nemajú umeleckú hodnotu. Jednotlivé sochárske diela a ich nutné úpravy v záujme ideologického presvedčenia si rozanalyzujeme samostatne a následne vo

⁹ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957, k. 55, č. j. 117, Správa o priebehu schvaľovacieho pokračovania pamätníka Sovietskej armády na Slavíne v Bratislave, s. 1.

¹⁰ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957 k. 55, č. j. 117, Slavín – sprievodná správa, s. 2.

¹¹ K rozpočtu pamätníka bližšie pozri: SNA, f. Slovenský fond výtvarných umení, sochárska tvorba č. 50/56, k. 80, Pamätník Slavín.

¹² SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957 k. 55, č. j. 117, Slavín – sprievodná správa, s. 3.

vzájomnej súvislosti. V nasledujúcej stati budeme bližšie analyzovať pamätník ako celok a vzájomnú komunikáciu medzi jeho jednotlivými zložkami.

Dojem z urbanistickej dominanty Bratislavy bol umocnený architektonickým usporiadaním pamätníka. Z diaľky k sebe teda Slavín návštevníka láka svojou veľkoleposťou a z blízka mu rozpráva veľký a ľahko čitateľný príbeh, ktorý dokáže uchopiť aj človek neznalý tuzemských pomerov po druhej svetovej vojne.

Architektonické a výtvarné riešenie pamätníka, podľa Svetlíkovho návrhu, budeme opisovať zdola nahor., tzn. od schodiska. Schodisko už bolo súčasťou pietneho miesta, keď Svetlík s kolektívom vytvorili návrh pamätníka a kvôli rozpočtu do neho nemohli veľmi zasiahnuť (napr. nemohli zmeniť orientáciu schodiska), čiže sa orientovali iba na jeho výzdobu, ktorá mala upozorniť návštevníkov na vážnosť miesta. Čelná stena obsahuje vhodne umiestnený nápis v slovenčine a v ruštine. Vážnosť a pietu miesta udávajú dve súsošia pri nástupe po oboch stranách schodov. Schodište je 8 metrov široké a je ukončené po oboch stranách mohutnými kvádrmi, do ktorých boli vsadené bronzové svetelné stožiare. Polkruhová plošina v prechode k hrobovým priestorom je ukončená dvoma plastikami kladenia vencov. Priestor hrobov je bez plastik, na konci priečnej osi po ľavej strane je tumba výtvarne riešená ako ukončujúci motív. Budova samotného pomníka je vyvýšená 3,60 metra nad hrobmi, má zvýrazňovať optimizmus, radosť z víťazstva, istotu a bezpečnosť ako aj rozhodujúcu úlohu Sovietskeho zväzu pri oslobodení Československa. Za budovou pamätníka v ose pokračuje vedľajšie schodisko, voľne riešené so záhradnou úpravou. Pred architektúrou pomníka sú na ose horných hrobov, v hlavnom schodisku ku pamätníku, situované dve súsošia. Svojím výtvarným a ideovým uchopením majú byť v súlade so sochou vojaka stojacou no pylóne a s architektúrou pomníka v proporčnom pomere. Socha vojaka mala mať maximálnu veľkosť 5 metrov a mala byť z bronzu (v skutočnosti však bola vytvorená vyššia socha). Ostatné časti architektúry mali byť podľa Svetlíka doplnené plastickými doplnkami. Vstup do slávnostnej siene plánoval zvýrazniť bronzovými dverami, po stránke ideovej mali nadväzovať na vonkajšie reliéfy po vonkajších stranách. Ideovým a výtvarným vyvrcholením pamätníka mal byť vnútorný priestor slávnostnej siene, veľkej 6 × 6 metrov, vysokej 9 metrov. Dojem mal byť umocnený horným osvetlením a sarkofágom z bieleho mramoru. Podľa Svetlíka malo byť práve toto miesto určené na kladenie vencov zahraničných a domácich delegácií.¹³ V tejto fáze priprav výstavby pamätníka sa uskutočnila súťaž o jednotlivé sochárske diela. Definitívnymi členmi autorského kolektívu sa tak stali Alexander Trizuljak, Ladislav Snopek, Tibor Bártfay, Ján Kulich, Jozef Kostka a ďalší.¹⁴

Ako sme už uviedli vyššie, Svetlíkova prvotná predstava musela prejsť posúdením. Posudok k projektu v roku 1955 vypracúval Ladislav Danay, ktorý návrh považoval za vyhovujúci a prijateľný. Zaujímavým je, že dôležitosť pamätníka neodvodzoval iba od jeho charakteru ako pietneho miesta, či vďačnosti za oslobodenie, ale aj od vôle slovenského národa v zastúpení KSS a Zborom povereníkov. Legitimita výstavby pamätníka sa tak zasadila do širšieho politického a národného rámca. Danay sa v posudku odvolával aj na názor Sovietov na vybudovanie Slavína z roku 1952. Andrejev¹⁵ ako sovietsky architekt

¹³ Tamže, s. 5 – 6.

¹⁴ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957, k. 55, č. j. 117, Slavín – sprievodná správa, s. 1 – 2.

¹⁵ Krstné meno sa neuvádza a nedokážeme jednoznačne stotožniť priezvisko s konkrétnou osobou.

a dohliadajúca osoba, prišiel na územie Československej republiky zhodnotiť stav pietnych miest a cintorínov padlých príslušníkov Sovietskej armády. Z ideového (skôr ideologického) hľadiska zdôraznil, že sa pri úprave Slavína nemá vychádzať z nadradenosti cintorína, dôraz sa má klásť na pamätník, ktorý odkazuje na víťazstvo Sovietskej armády – intencia Sovietov sa teda nezakladala na pripomienke, či vďaka za oslobodenie, ani na úcte voči padlým, zakladala sa na víťaznom ťažení, ktoré bolo v historickom kontexte zároveň ťažením dobyvateľským. Odporúčal, podobne ako niektorí členovia tuzemskej komisie, zdôrazniť dominanciu Slavína a to v tom duchu, aby v siluete mesta konkuroval Bratislavskému hradu.¹⁶ Závery Sovietov reprezentované Andrejevom boli plne akceptované a ideologicky sa z nich vychádzalo aj v nasledujúcich súťažiach, resp. z týchto požiadaviek vychádzal aj autorský kolektív pod vedením Svetlíka. Na to upozorňoval aj Danay, ktorý ako pozitívum projektu označil dominanciu optimizmu, prevyšujúcu výraz cintorína: „Vzájomná proporcia ideového pôsobenia, rozhodujúceho víťazstva Sovietskej armády je správne vyvážená a dobre vyjadrená k zvýrazneniu heroizmu, obetavosti a piete padlých príslušníkov Sovietskej armády. Docieľuje to najmä prísnu radovosťou (osovosťou) základnej kompozície, vyvrcholujujúcej v štihlej vertikále. Tento motív štihlej vertikály dobre sa uplatňuje v siluete mesta a práve svojou štíhlosťou nie je konkurenčným, ale doplňujúcim elementom mohutnej hmotovosti hradu tejto siluete. Celkový Pamätník, stávajúc sa takto výraznou a vyváženou súčasťou obrazu mesta z blízkych i diaľkových pohľadov by správne vyjadril daný ideový námet a splnil by teda svoje ideové poslanie.“¹⁷

Vzhľad Slavína sa však naďalej upravoval. Oproti pôvodnému návrhu je centrálna architektúra pamätníka so slávnostnou sieňou vyššia, celkovo pôsobí subtilnejšie a bez ohľadu na ideologické pozadie úprav, finálna verzia pamätníka je, podľa nášho názoru, vydatenejšia, k okoliu vyvázenejšia a rozhodne reprezentatívnejšia. Ideová rada s komisiou sa k záverečnej úprave vyjadrovali ako nie o zmene návrhu, ale ako o gradácii a doplnení návrhu.¹⁸

Okrem vzhľadu sa naprieč časom prispôboval aj názov pamätníka. Alexandra Kusá zdôraznila, že až do súčasnosti mal šesť oficiálnych názvov – Pamätník Červenej armády, Pamätník padlým sovietskym vojakom, Pamätník sovietskych hrdinov na Slavíne, Pomník sovietskym hrdinom, Pamätník padlým hrdinom druhej svetovej vojny a Národná kultúrna pamiatka Slavín.¹⁹ Výkyvy v názve boli viditeľné už pri jednotlivých architektonicko-umeleckých súťažiach, kde sa používal aj predĺžený názov Pamätník sovietskych hrdinov na Slavíne v Bratislave.

1.2 *Naratív pamätníka*

Čo sa umeleckého vyobrazenia týka, jednotlivé sochy, či reliéfy neboli súčasťou Svetlíkovho návrhu a teda sa k nim nevyjadrovala ani komisia a ani ideová rada. Diela a ich

¹⁶ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957, k. 55, č. j. 117, Správa k úvodnému projektu Pamätníka Sovietskej armády na Slavíne v Bratislave, s. 1 – 2.

¹⁷ Tamže, s. 3.

¹⁸ SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zboru povereníkov, sign. Sekretariát, 1957, k. 55, č. j. 117, Zpráva o schválení úvodného projektu na Pamätník Sovietskej armády na Slavíne v Bratislave, s. 2.

¹⁹ KUSÁ, A. Bratislavský Slavín cintorín – pomník – pamätník politika využíva smrť. In: RAGAČOVÁ, J. – ŠKRINÁROVÁ, A. (eds.). *Kultúrne dedičstvo 2018: Ars moriendi* (zborník príspevkov z konferencie), Banská Štiavnica: Združenie historických miest a obcí Slovenskej republiky, 2018, s. 71.

umiestnenie, resp. zadenovovanie ich všeobecného námetu existovali v posudzovanom návrhu, no o ich autoroch a finálnej podobe sa rozhodlo až dodatočne v súťažiach. Tým, v podstate, prišlo k spojeniu členov, pred tým konkurenčných autorských tímov. Ich autorské diela, podobne ako celkový návrh pamätníka, podliehali prísnej kontrole zástupcov mesta, KSS a ideovej komisii. Z archívnych materiálov vieme, že sa pravidelne uskutočňovali návštevy v ateliéroch jednotlivých umelcov, zasahovalo sa do ich tvorivej činnosti a o každom svojom kroku museli vopred informovať.

Ako sme už vyššie uviedli, pamätník dokáže vnímavým návštevníkom veľmi zreteľne odkomunikovať príbeh, ktorého je nositeľom. Pri hlavnom vchode do areálu pamätníka, návštevníka privíta figurálny žulový reliéf na čelnej stene hlavného schodiska od Ladislava Snopeka „Prísaha na bojovú zástavu“, s textom *Večná sláva hrdinom, ktorí padli v boji za slobodu a nezávislosť našej vlasti* po pravej strane a rovnaký text v azbuke po strane ľavej. Veľkolepý príbeh, ktorého nositeľom je Slavín sa teda začína pripomenutím (zromantizovanej) odvahy Sovietov vstúpiť do armády, z ktorej sa následným vývojom stane armáda víťazná a (v tuzemsku) oslavovaná. Snopek reliéfom zachytil dva páry mohutných, trochu ťarbavých, postáv vojakov v meravých postojoch, ktorí rámujú hlavný motív prísahy na bojovú zástavu.²⁰ Martin Krno tento vstup pripodobňuje k aténskym Propylejám.²¹ Podľa nášho názoru skutočne ide o istý druh slavobrány, no spôsob spracovania rozhodne vychádza zo socialistického realizmu a nie z antickej predlohy, i keď ju vzdialene môže pripomínať. Po ceste, najskôr dvojramenným, neskôr jednoramenným schodiskom návštevník môže vidieť po bokoch vojenskej bunkre z prvej svetovej vojny.

Schodisko privedie návštevníka na plošinu, na ktorej začiatku sú umiestnené dve bronzové súsošia (dve dvojice dievčat, či mladých žien) s orgovánom a stuhou nazvané „Súsošie vďaky“ od Jozefa Kostku. Pravá dvojica vystiera ruky so stuhou, ktorá oznamujú, že hrdinom uvlí vencie. Ľavá dvojica víta hrdinov-osloboditeľov orgovánom.²² Sochy dievčat komunikujú s divákom a ich pohľady a postoj vedú do centra areálu a teda ku slávnostnej sieni.²³

Na plošine sú umiestnené po stranách hroby sovietskych vojakov. Hroby nadväzujú na nosný príbeh pamätníka, ktorý začína reliéfom a teda po prísahе, resp. po vstupe do armády vojaci bojovali a hrdinsky umierali v bitkách, v tomto prípade, za oslobodenie Bratislavy. Nad hrobmi sa týči dominanta celého pamätníka a tou je obradná, či slávnostná

²⁰ Podľa Ivana Geráta ľavá dvojica, „zaujme čudnými blúzkami, odstávajúcimi od tela. Zvedavec, ktorý pod ne nazrie, zistí, že majster si priam sochársky pochutnal na tvrdých prsníkoch primeranej veľkosti, zahalených priliehavou drapériou. Návštevníkovi, pohrúženému do pochmúrnych myšlienok majster decentne pripomína, že život má aj iné stránky.“ GERÁT, Ivan. Slavín. In. *Domino fórum : kritický týždenník*, č. 19, 2002, s. 17.

²¹ KRNO, M. Slavín, pamätník s antickým šmrncom. [online] In. *Bojovník. Noviny antifašistov*, 5. apríl 2021. [cit. 2023-10-5]. Dostupné na: <<https://bojovnik.eu/2021/04/05/slavin-pamatnik-s-antickym-smrncom/>>

²² GERÁT, I. Slavín, s. 17.

²³ Tieto súsošia sú jediným sochárskym zobrazením ženského pohlavia na pamätníku. Nevystupujú tu dospelé ženy a ich úloha v celkovom naratívne pamätníka je iba sprievodná. „Iba“ ďakujú vojakom za hrdinstvo, obeť, či oslobodenie. Aktívne však neprispeli do ničoho pamätihodného, čo zdôrazňuje aj orgován, ktorým víтали Sovietov na jar 1945, pretože práve vtedy kvitol a celkovo ide o populárny motív umiestnený na sochách tohto typu. V kontexte ideológie marxizmu-leninizmu, ktorá rovnosť medzi mužmi a ženami presadzovala nielen v rovine sociálnej, ale aj právnej, má pamätník v tomto smere nedostatky. V bojoch padli aj vojačky a v rámci náhrobkov sa nachádzajú niektoré z nich aj s fotografiou, menom a priezviskom a rokom (či celým dátumom) úmrtia.

sieň ukončená vysokým 39,5 metrovým pylónom, na ktorého vrchole stojí dominantná bronzová socha. Pôvodný plán pamätníka nepredpokladal tak vysoký pylón a celkovo bol návrh oproti koncovej verzii robustnejší. Ideová komisia trvala na zvýšení pylónu, najmä kvôli urbanistickej, resp. optickej dominancii pamätníka. Ivan Gerát dodáva, že nešlo len o optiku. „V dejinách európskej kultúry predsa vertikála nadobudla celkom zrejmy symbolický zmysel, daný jej smerovaním k nebu. Aj pylón na Slavíne symbolizuje prekonanie smrti, pričom jeho význam spresňuje plastika na jeho vrchole.“²⁴

Ako sme už naznačili, pylón završuje bronzová socha „Víťazný vojak“ (v archívnych dokumentoch mala názov „Víťazstvo“) od Alexandra Trizuljaka. Práve Trizuljak bol pod najväčším drobnohľadom posudzovateľov z KSS, resp. ideovej rady. Jeho ateliér bol pravidelne navštevovaný a maketu sochy niekoľkokrát upravoval, najmä rôzne detaily (napr. drapéria plášťa alebo zástavy). Víťazný vojak stojí na zlomenom hákovom kríži, čo síce jasne symbolizuje víťazstvo nad nacizmom, no pre pozorovateľa je tento detail neviditeľný a v kontexte prenášaného hrdinského príbehu zanedbateľný. Jasne viditeľná je však nadrozmerná plápolajúca vlajka, ktorú vztyčuje sovietsky vojak vo veľmi prepätej pozícii tela. Jeho pohľad smeruje dohora „v ústrety krajším zajtrajškom“. Z polohy tela vojaka nie je úplne zrejmé, či socha zachytáva akt zabodnutia žrde do zeme alebo už len následnú pózu víťaza s rozpaženou rukou, ktorá akoby volala po pohľadoch návštevníkov. Vojak rozhodne prezentuje optimizmus z pohľadu Sovietov, pretože vojak vztyčuje vlajku na území, ktoré v čase výstavby pamätníka, už bolo pod patronátom Sovietskeho zväzu. Aj vzhľadom na historický kontext obdobia komunistickej totality, na dobu, v ktorej bol pamätník postavený, sa domnievame, že vojak, z pohľadu československých dejín, skôr reprezentuje okupanta než osloboditeľa. V tomto kontexte dominantna pamätníka príliš optimisticky nepôsobí.²⁵

Vstupná brána (dvere), zložená z ôsmych reliéfov, do slávnostnej siene je dielom Rudolfa Pribiša, ktorá mala pripomínať krutosť Nacistov a zápas proti nej vedený Sovietskou armádou. Reliéfne mohutné dvere pôsobia na prvý pohľad veľkolepo, no pri detailnejšom skúmaní diváka doslova prekvapia niektoré scény – napr. telefonujúci vojak. Jednotlivé reliéfy so sebou nekomunikujú, každý z nich síce pripomína násilie a útrapy vojny, no netvorí jeden príbeh. Šambrána dverí je vyplnená krátkym (zle čitateľným) veršom Štefana Žáryho: „Ty, ktorý vchádzaš sem – odožeň bôľ a súcit nech krôpky tvojich slz – nezvoní a mohyly za hrdosť človeka – za život ľudstva súci za tvoju jasnú tvár my smrť sme podstúpili.“²⁶ Nápis teda nabáda návštevníka k tomu, ako sa má správať v obradnej sieni a zároveň posledný verš odkazuje na utrpenie, ktoré zobrazujú jednotlivé reliéfy.

²⁴ Tamže.

²⁵ Trizuljak v súvislosti so sochou vojaka hovoril o inšpirácii, ktorú mu poskytla socha anjela na Anjelskom hrade v Ríme. Ako píše Gerát, „Trizuljakova socha je nesporne veľkým umeleckým aj technickým výkonom. Majstra však limitovala objednávka. Aj preto ‚anjel‘, ktorý dodnes ovláda optický priestor nad Bratislavou, svojho rímskeho predchodcu výrazne prevyšuje svojou modernou výzbrojou. Veď bez nej by v svojom pozemskom zápase nemohol zvíťaziť.“ Tamže. Anjel by bol samozrejme sám o sebe v rozpore s ateizmom presadzovaným v rámci sovielizácie československej spoločnosti a rozhodne by nemohol rozprestrieť svoje ochranné krídla nad tisícami mŕtvych vojakov Červenej armády.

²⁶ HAJDIN, Š. K. – JIŘÍ, B. R. *Slavín*. Bratislava: Obzor, 1975, nečíslovaná strana s detailom reliéfu.

Vnútro siene je dielom dvoch umelcov – steny s mramorovou intarziou sú dielom Juraja Kréna a strop vytvoril Dezider Castiglione. Na strope sa nachádza vitráž s červenou hviezdou uprostred na bielo-modrom pozadí.

Vstup do obradnej siene je obkolesený kolonádou. Po stranách schodišťa vedúceho do siene sa nachádzajú bronzové súsošia „Nad hrobom spolubojovníkov“ od Tibora Bártfaya a „Po boji“ od Jána Kulicha. Obe súsošia sú nositeľom pátosu a sentimentu,²⁷ ťažkú životnú skúsenosť bojovníkov sprevádzajú mladí chlapci, ktorí akoby mali vyvážiť všadeprítomnú smrť mladíckou vitalitou. V centre Kulichovho súsošia je zranený (zomierajúci) vojak, ktorého z jednej strany podopiera spolubojovník, z druhej mladý chlapec. Postavy súsošia spolu komunikujú zvláštnou – tvár umierajúceho vojaka hľadá do neba (smrteľná extáza), mladý chlapec na neho hľadá síce so záujmom, no akoby bez adekvátnej emócie (nie je prítomný ani smútok, ani strach), zdravý vojak hľadá do nebeskej dialky. Bártfay zase zobrazil smútok nad hrobom. Opäť ide o trojfigurálne súsošie, dvaja vojaci a jeden mladý chlapec, plačúci v stojí na hrudi kondolujúceho vojaka nad hrobom. Emócia chlapca aj kondolujúceho vojaka je dobre čitateľná, z oboch postáv cítiť smútok. Vojak v prilbe síce stojí tesne pri oboch postavách, no myslou vyzerá byť vzdialený vo svojich predstavách o krásnej socialistickej budúcnosti v mieri. Tu však treba zdôrazniť, že Bártfayovo súsošie bolo pendantom Kulichovho a výraz tváří, resp. aj postoj postáv musel v priebehu tvorby prispôsobovať práve Kulichovmu súsošiu.²⁸ Tieto dve súsošia ukončujú druhú časť nosného príbehu a teda ukrutnosť bojov, pričom slávnostná sieň s Víťazným vojakom už nesú, vyššie spomínaný (a ideovou radou požadovaný) optimizmus, resp. radosť z víťazstva.

Slavín bol oficiálne odovzdaný verejnosti pri príležitosti 15. výročia oslobodenia Bratislavy a teda 4. apríla 1960. Jeho tvorcom bol udelený titul laureát štátnej ceny Klementa Gottwalda a o rok neskôr sa Slavín stal národnou kultúrnou pamiatkou.

2. Nosná myšlienka oslobodenia v minulosti a v súčasnosti

Kultúra a vyspelosť každého národa je závislá od stupňa poznania vlastných dejín, resp. od schopnosti kriticky nazerať na minulé udalosti a tak sa v budúcnosti vyhýbať nie opakovaniu dejín, ale primárne kultúrnym a ideologickým bojom, ktoré môžu viesť k situáciám, zásadne pripomínajúcim minulosť.

Obdobie druhej svetovej vojny a následný komunistický puč vo februári 1948 sú dva referenčné body v (česko)slovenských dejinách, ktoré priamo ovplyvňujú postavenie Slavína v historickej pamäti súčasného Slovenska. Len v krátkosti uvádzame, že povojnové obdobie neprinieslo len otázky spojené s oslobodením a so zavrnutím nacistickým režimom, v popredí stál aj domáci ľudácky režim, ktorý rozhodne nezavrhovala celá slovenská spoločnosť. Oproti nemu stála SNR, ako nositeľka, spočiatku, všetkej zákonodarnej, výkonnej a vládnej moci na Slovensku s originárnou právomocou²⁹. Spoločnosť sa rozdelila aj v názoroch na retribučné procesy, najmä s poprednými predstaviteľmi vojnového slovenského štátu, kde dominoval proces s Jozefom Tisom. Bratislava vo vojnových rokoch žila v predstave obyvateľstva kludným životom v hojnosti³⁰ a tento klud narušili

²⁷ GERÁT, I. Slavín, s. 17.

²⁸ SNA, f. Slovenský fond výtvarných umení, II. 2.1.1 Akcie sochárska tvorba č. 50/56. Zápisnica č. 52, s. 1.

²⁹ Podľa nariadenia SNR č. 1/1944 Zb. n. SNR.

³⁰ Uvedené je samozrejme pohľadom jednostranným, neberúc do úvahy Židov, antifašistov, komunistov. Rozhodne ide o obraz skreslený, avšak do veľkej miery preberaný napr. aj učebnicami dejepisu, čiže je

až boje o oslobodenie Bratislavy na jar roku 1945, ktoré má práve Slavín pripomínať. Bratislava nežila povstaním, ako stredoslovenské, či východoslovenské mestá, no bola slovenskou metropolou a hlavným mestom vojnového slovenského štátu a preto z ideologických dôvodov jednoducho musela niesť nosnú myšlienku hrdinského oslobodenia mesta Sovietskou armádou. Ideologicky sa teda musela stať epicentrom odboja, aj keď historicky bola od povstania vzdialená stovky kilometrov. Veľkosť a umiestnenie pamätníka mali akoby „dohnať“ strádanie v dejinných udalostiach a vo svojej podstate mal Slavín minimálne dobehnúť, ak nie prevýšiť, pamätníky sovietskym hrdinom v epicentrách povstania. V konečnom dôsledku z pohľadu historickej pamäte nejde o prehrešok.³¹ Pre historickú pamäť je lákavá predovšetkým zjednodušená ilúzia výhry dobra nad zlom, a tú Slavín bezvýhradne a veľkolepo nesie dodnes. Všetko sa to odohrávalo samozrejme v kontexte aktuálneho diania, ako poukazujú Émile Durkheim, Maurice Halbwachs a Peter Burke, pamäť aj história podliehajú ešte vplyvu sociálnych skupín.³² V nich existuje paralelný svet, v ktorom sa rozhoduje o tom, čo je dôležité a pamätihodné, a čo je vhodnejšie vytlačiť a zabudnúť. Ako sme už uviedli v prvej časti, Slavín bol budovaný ako mieste pamäte, so silným ideologickým odkazom, ktorého naratív má aj v súčasnosti svojich priamych nasledovateľov. Samozrejme nemožno totalitnému režimu vyčítať stavbu slúžiacu práve hodnotám totality, stojí však za zamyslenie, či totožná a nezmenená stavba môže slúžiť hodnotám demokracie a právneho štátu.

2.1 Ohýbanie dejín

Z ideologického hľadiska je Slavín do veľkej miery interpretačnou hrou, lepšie povedané pascou. Ak jeho návštevník v súčasnosti nedokáže čítať všetky jeho nuansy, nepozná všetky historické udalosti a ideologicko-filozofické pozadie, do tejto pasce sa ľahko chytí. Súhlasíme síce, že historická pamäť a ani jej nositelia nemusia rozprávať skutočný príbeh histórie, no máme za to, že je rozdiel medzi zovšeobecňovaním a zjednodušením, kedy napr. Slavín pripomína iba obeť a víťazstvo Sovietskej armády v boji za oslobodenie so silným hodnotovým odkazom a medzi fabuláciami a hyperbolizovaním, ktoré sú viditeľné najmä v množstve padlých a celkovo v nosnej myšlienke pamätníka. Slavín bezpodmienečne dobre slúžil komunistickej garnitúre od svojho vzniku až do Nežnej revolúcie, no po nej mala byť jeho úloha prehodnotená a podľa nášho názoru, mal byť tomu prispôsobený aj jeho vzhľad a postavenie v práve, kultúre a spoločnosti – zjednodušené povedané, to, čo vyhovovalo a otrocky slúžilo totalitnému režimu, hodnotovo nemôže a nesmie vyhovovať v demokracii.

Ako sme uviedli už v úvode, do interpretačnej pasce Slavína sa chytil aj autor oficiálneho bedekru po Bratislave kde spomína, že na pamätníku je pochovaných 6845 vojakov Sovietskej armády, ktorý padli v bojoch za oslobodenie Bratislavy. V súčasnosti samozrejme disponujeme informáciou, že v skutočnosti padlo v tomto boji „iba“ 742 vojakov

súčasťou historickej pamäte Slovenska. Porovnaj s: KOVÁČ, Dušan. *Bratislava 1939 – 1945*. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 6.

³¹ Jej úlohou totiž nie je primárne odzrkadľovať realitu. Historická pamäť má funkciu sociálnu, socializačnú (v zmysle identity k národu), kultúrnu, symbolickú a psychologickú (katarzia VAŠÍČEK, Z. – MAYER, F. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 148.

³² Bližšie pozri: HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 50 – 92.

Sovietskej armády, tá sa však bežne neuvádzala v publikáciách spred roka 1989,³³ i keď nachádzame aj publikácie, ktoré v poznámkovom aparáte uvádzajú, že išlo o padlých z Bratislavy a zo západného Slovenska.³⁴ Je teda úplne zrejmé, že Slavín mal a má hyperbolizovať oslobodenie Bratislavy a množstvom pochovaných mala byť demonštrovaná veľkoleposť tejto udalosti. Z archívnych dokumentov sa však dozvedáme, že na Slavín neboli prevezené iba exhumované telesné pozostatky zo širšieho okolia Bratislavy, ale uvažovalo sa aj o pochovávaní slovenských komunistov, ktorí nepadli v bojoch za oslobodenie. Nachádzame však iba správy, ktoré o ich pochovanie žiadajú, výsledok však nepoznáme.³⁵ Už sme naznačili, že spojitosť vidíme najmä v ideologickom „vyrovnaní“ vplyvu a úlohy Sovietskej armády medzi Bratislavou a stredným a východným Slovenskom.

Podľa Michaely Ferancovej sú monumenty, resp. pamätníky materiálnymi nosičmi a šíriteľmi verejnej, či politickej reprezentácie.³⁶ Ona sama síce so Slavínom nepracuje, no myšlienka manipulácie s národným naratívom je kľúčová aj v nami skúmanej problematike. Národný naratív Slavína je úzko prepojený s kolektívnym zabúdaním, ktoré je rovnocenné s historickou pamäťou – môže ju očistiť od zbytočných podrobností, ktoré zhoršujú prehľadnosť nosnej myšlienky, či udalosti (zabúdanie zdola), no zároveň ho môže režim (totalitný, ale aj demokratický) používať zámerne ako nástroj manipulácie (zabúdanie zhora). Čo sa oslobodzovania územia Slovenska týka, zabúdanie bolo v minulosti indoktrinované zhora. Po roku 1948 bolo povstanie „očistené“ od občianskej iniciatívy, resp. od roly Exilovej vlády v Londýne a prím hrala už len jeho komunistická zložka úzko prepojená na Sovietov. Slavín však nie je len monumentom zabúdania v tom zmysle, že neodkazuje na občiansku, resp. nekomunistickú časť odboja (napr. na bulharských antifašistov z radov bratislavských vysokoškolákov), ale pracuje aj s falzifikáciou dejín. Hrdinský príbeh z povstaleckých bojov nebolo možné v Bratislave aplikovať, no bolo možné vymyslieť príbeh národnej vďaky za oslobodenie, ktorá mala svojim materiálnym nosičom – pamätníkom, dorovnať povstanie a partizánske boje v historickej pamäti (minimálne pre Bratislavčanov). V súčasnosti by, podľa nášho názoru, minimálne odbornej verejnosti malo záležať na tom, aby ideológia minulého režimu neprznila dominantu mesta a práve naopak, by sa malo trvať na objektívne rozpovedanom príbehu z histórie. Možným riešeniam budeme venovať pozornosť v poslednej časti.

2.2 Banalita zla

Podľa Hannah Arendtovej tkvela banalita zla najmä v úlohe Eichmanna v celej nacistickej mašinérii smrti, kde podľa vlastných slov vystupoval ako rádový úradník, ktorý iba plnil rozkazy zhora. Holokaust tak marginalizoval na byrokratickú prácu nič netušiacich úradníkov, ktorí sa denne vracali z práce za svojimi rodinami. Nikomu neubližovali, nikomu nebrali život. Eichmannova obhajoba bola aj vďaka jeho bežného vzhľadu pomerne dobre uveriteľná, umocňoval ju aj veľký časový odstup od udalostí z obžaloby a tiež

³³ Napr. pozri: HAJDIN, Š. – KOSTKA, J. – BUNČÁK, R. Slavín, s. 11.

³⁴ Napr. pozri: HOZÁK, J. – KOSTICKÝ, B. – SLOBODA, E. *Ľud v boji za slobodu (Pamätnica k 30. výročiu oslobodenia)*. Bratislava: Osveta, 1975, s. 355 (pzn. 499). Identifikátor 70-074-75.

³⁵ SNA, f. Povereníctva vnútra. Vojnové hroby. Sign. Kraj: Bratislava. Úpravy cintorínov a pomníkov, k. 23.

³⁶ FERANCOVÁ, M. Pomníky ako prostriedok legítimizácie režimov a transformácie spoločnosti. Prípady mesta Nové Zámky. In: FERANCOVÁ, M. – NOSKOVÁ, J. (eds.). *Paměť města: Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.–21. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2009, s. 336 – 337.

jeho povojnový, úplne obyčajný, život v Argentíne.³⁷ V kontexte pamätníka je banalita zla ukotvená v jeho ideologickej záťaž, resp. v propagande, ktorej je (stále) nositeľom. Slavín je zrkadlom svojej doby. Aj v nadväznosti na spomínanú ideovú koncepciu pamätníka je nutné zdôrazniť, že pamätník je umeleckým stvárnením právneho a politického vzťahu medzi Československom a Sovietskym zväzom v 50. a 60. rokoch. Už sme spomínali preambulu Ústavy 9. mája, no rozhodne nemožno opomenúť ani preambulu (Vyhlásenie) v Ústave ČSSR z roku 1960.³⁸

Podľa nášho názoru, je práve banalita zla tou správnu teóriou aplikovateľnou na Slavín. Dokážeme jasne a zreteľne identifikovať jeho propagandistickú úlohu pred rokom 1989. Slavín od vybudovania a slávnostného otvorenia teda nežil životom pietneho spomienkového miesta, práve naopak. Mária Orišková o usporadúvaní takýchto udalostí, hovorí ako o budovaní diela na pozadí „socialistickej skutočnosti“ (ktorá je v rozpore s každodennou realitou), diskurz moci musel byť vpísaný do každého diela³⁹ a zároveň (fiktívne) zabehnutý v realite života totalitného štátu. Po roku 1989 zostal pamätník v istom intermezze. Zostal národnou kultúrnou pamiatkou a naďalej vítal hostí ako dominanta Bratislavy, naďalej sa na ňom kládli vence domácou aj zahraničnou politickou reprezentáciou. Zmeny nastali len také, ktoré so sebou priniesla zmena režimu automaticky. Síce sa ukončilo obdobie prisah, no na druhú stranu právo zhromažďovať sa prinieslo na Slavín rôzne demonštrácie, stretnutia kontroverzných, či politických skupín. Naďalej sa zabúda na skutočnosť, že Slavín by mal byť v prvom rade veľkým cintorínom a až v druhom rade pamätníkom.

V súčasnosti Slavín polarizuje spoločnosť, avšak nielen kvôli kontroverzii, ktorú si nesie z minulosti. Poprední predstavitelia z radov architektov, historikov umenia a pamiatkarov sa ho snažia zachovať v súčasnej podobe (faktickej aj právnej), avšak v súvislosti s vojenskou agresiou Ruskej federácie na Ukrajine bojovali napr. za „vypnutie“ Slavína. Podľa Maji Štefančíkovej išlo o lacnejšie riešenie, ako ho nechať vysvietiť v ukrajinských farbách.⁴⁰ Primátor Bratislavy Matúš Vallo zase presadzoval, pri príležitosti prvého výročia napadnutia Ukrajiny (dňa 24. februára 2023), vysvietenie dominant mesta v modro-žltých farbách.⁴¹ Okrem propagandistického pozadia Slavína argumentovala Štefančíková napr. aj tým, že renováciu osvetlenia Slavína financovala v roku 2014 práve Ruská federácia, skrz jej ambasádu v Slovenskej republike. Verejnú výzvu primátorovi podpísali aj

³⁷ Bližšie pozri: ARENTOVÁ, H. *Eichmann v Jeruzaleme. Správa o banalite zla*. Bratislava: Premedia, 2016, 376 s.

³⁸ „Socializmus v našej vlasti zvíťazil! Vstúpili sme do nového obdobia našich dejín a sme odhodlaní ísť ďalej k novým, ešte vyšším cieľom. Dovršujúc socialistickú výstavbu, prechádzame k budovaniu vyspelej socialistickej spoločnosti a zhromažďujeme sily na prechod ku komunizmu. Po tejto ceste pôjdeme ďalej ruka v ruku s našim veľkým spojencom, bratským Sväzom sovietskych socialistických republík, a so všetkými ostatnými priateľskými krajinami svetovej socialistickej sústavy, pevným článkom ktorej je naša republika.“

³⁹ ORIŠKOVÁ, M. *Dvojhlasné dejiny umenia*. Bratislava: Petrus, 2002, s. 115.

⁴⁰ KRČMÁRIK, R. Slavín ako symbol Putinovej politiky? Aktivisti žiadajú, aby ho zhasli. [online] In: *Pravda*, 10. február 2023 [cit. 2024-1-5]. Dostupné na: <<https://kultura.pravda.sk/na-citanie/clanok/656207-slavin-ako-symbol-putinovej-politiky-peticia-ziada-aby-ho-zhasli/>>

⁴¹ Televízne noviny TV Markýza, 24. február 2023 [online]. *Slavín sa zahalil do ukrajinských farieb, modro-žltý bol i Prezidentský palác*. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <https://tvnoviny.sk/domace/clanok/652153-slavin-sa-zahalil-do-ukrajinskych-farieb-modro-zlty-bol-i-prezidentsky-palac?campaignsrc=tn_clipboard>

mnohí ďalší z radov historikov umenia, akademikov, či pamiatkarov.⁴² Proti tejto výzve, kde iniciátori označili Trizuljakovho *Vit'azného vojaka* za „schizofrénny maják boja za slobodu“ sa postavili napr. Slovenský zväz protifašistických bojovníkov alebo Klub umelcov, spisovateľov a historikov. Záporné stanoviská oboch združení sa opierajú o tvrdenie, že Slavín je primárne cintorínom a národnou kultúrnou pamiatkou a vypnutie, hoci len na jednu noc, by dehonestovalo pochovaných vojakov, ale aj umelcov, ktorí ho vytvorili. Primátor sa nakoniec rozhodol v deň výročia Slavín odieť do modro-žltej farby.⁴³

Nášou úlohou nie je rozhodnúť, ktoré riešenie je, podľa nášho názoru, tým najlepším. Verejné debaty v súvislosti s vojnou na Ukrajine považujeme za veľmi vhodnú a veľmi aktuálnu prípadovú štúdiu, ktorá nám môže poskytnúť obraz o Slavíne, ako o objekte, ktorý banalizuje zlo. V kontexte vyššie naznačenej polemiky, resp. vojenskej agresie zo strany Ruska na Ukrajine, sme identifikovali dva základné problémy:

Ad 1) krypta propagandy – Slovenský zväz protifašistických bojovníkov a mnohé ďalšie dezinformačné mediálne kanály podsúvajú v súvislosti so Slavínom zidealizované informácie, ktoré majú vo všeobecnosti navodiť pocit, že pamätník ako taký nemá nič spoločné s vojenskou agresiou Ruskej federácie na Ukrajine. Odmietajú tézu, že Ruská federácia prostredníctvom svojich ambasád platí rekonštrukcie vojnových pamätníkov, určené hrdinom bývalého Sovietskeho zväzu, kvôli šíreniu a stabilizácii tzv. ruského svetonázoru. Názorovo robia hrubú čiaru medzi súčasným Ruskom a Sovietskym zväzom, resp. medzi vojakmi Sovietskej armády a vojakmi v súčasnosti bojujúcimi za ruskú, či ukrajinskú stranu vo vojnovom konflikte. Na jednej strane žiadajú mier, na strane druhej hovoria o tom, že vojenská pomoc Ukrajine mier oddaľuje a k agresorovi – Rusku, sa nevyjadrujú vôbec.⁴⁴

Napriek tomu, že Ruská federácia je podobne ako iné štáty, iba nástupníckym štátom ZSSR, tzn. *de iure* nejde o totožný štát, *de facto* sa však viditeľne so Sovietskym zväzom stotožňuje. Okrem iného o tom vypovedá novelizácia ruského Trestného zákonníka v apríli roku 2020 – v čl. 353 ods. 1 bol zadaný trestný čin Znesväcovania symbolov vojenskej slávy Ruska, na základe ktorého je možné trestne stíhať páchatel'ov poškodzujúcich vojnové pamätníky Ruska, resp. Sovietskeho zväzu a to nielen doma, ale aj v zahraničí (sic!). Zavedenie tohto trestného činu bolo priamou reakciou Ruskej federácie na debatu o odstránení pamätníka maršala Ivana Stepanoviča Koneva v Prahe a o jeho uložení do depozitára mesta.⁴⁵ Okrem toho, že súčasná ruská politická garnitúra sa zjavne identifikuje a stotožňuje so Sovietskym zväzom, je veľmi dobre čitateľná pasívna agresivita zo strany

⁴² KRČMÁRIK, R. Slavín.

⁴³ KRNO, M. Prapodivná výzva: Slavín je schizofrénny maják boja za slobodu. [online] In: *Bojovník. Noviny antifašistov*, 10. február 2023. Dostupné na: <<https://bojovnik.eu/2023/02/10/prapodivna-vyzva-slavin-je-schizofrenny-majak-boja-za-slobodu/>>

⁴⁴ Porovnaj s: Status [online] *Výhlásenie SZPB k výročiu vojny na Ukrajine* na sociálnej sieti Facebook, oficiálnej stránky Zväzu protifašistických bojovníkov. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://www.facebook.com/szpb.sk>>; alebo s: *Slavín vo svetle pravdy*. [online] In: *Zem a vek*, 25. február 2023. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://zemavek.sk/slavin-vo-svetle-pravdy/>>

⁴⁵ K téme pozri: Správy ČT 24, 9. apríl 2020 [online]. *Odstranění sochy Koněva neporoučuje smlouvy s Ruskem. Petříček si předvolal velvyslance*. [cit. 2023-1-4]. Dostupné na: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/hlavni-mesto-praha/3073948-odstraneni-sochy-koneva-neporusuje-smlouvy-s-ruskem-petricek-si>>; Správy ČT 24, 10. apríl 2020 [online]. *Ministerstvo zahraničí: Stíhání české samosprávy Ruskem kvůli soše Koněva je nepřipustné*. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3074430-vysetrovaci-vybor-ruske-federace-zahajil-trestni-stihani-kvuli-odstraneni-sochy-marsala>>

Ruska. Jurisdikcia každého štátu siaha len po jeho vlastné hranice, pričom do suverenity cudzích štátov nie je možné vlastným právom zasahovať. Rusi tak ochotne, mimo rámca právnych princípov, rozpútali diplomatický konflikt kvôli soche sovietskeho generála, za použitia veľmi extenzívnej interpretácie, pretože uloženie sochy do depozitára len veľmi ťažko stotožniť s pojmom „znesväcovanie“, či „poškodzovanie“. Ak by sme však debatu viedli v rovine poškodzovania šírenia propagandy, tam by pravdepodobne nastal konflikt aj odstránením sochy do depozitára mesta. Socha maršala Koneva nie je národnou kultúrnou pamiatkou v Českej republike a rozhodne nebola dominantou Prahy, no napriek tomu dokázala vyburcovať k zmene Trestného zákonníka v Rusku. Je teda úplne zrejmé, že súčasnému Rusku veľmi záleží na udržiavaní „krýpt propagandy“ Sovietskeho zväzu, pretože sa priamo s nimi stotožňujú a považujú ich za svoje. Pamätníky, do ktorých Ruská federácia investuje finančnej zdroje, jednoznačne nemožno oddeľovať od jej oficiálnej politiky, vojnu nevynímajúc. Potvrdzujú to aj stretnutia rôznych proruských skupín na Slavíne v súčasnosti (pozri nižšie).

Ad 2) pamätník stále volá po pozornosti – Ďalším často ohýbaným argumentom je status Slavína ako národnej kultúrnej pamiatky a zároveň ako cintorína. Opäť sa teda dostávame akoby k oddeľovaniu charakteristických čŕt, pričom táto dekonštrukcia vedie k ich marginalizácii. Na Slavín nie je možné nazeráť ako na veľkolepé architektonické a výtvarné dielo niekoľkých umelcov alebo len ako na obrovský cintorín, na ktorom si padlí hrdinovia zaslúžia tiché miesto posledného odpočinku. Oddeľovanie vrstiev Slavína sa dialo najmä v súvislosti s jeho pomalovaním neznámym aktivistom (páchatelom) modrou a žltou farbou dňa 3. marca 2022⁴⁶, teda len niekoľko dní po začiatku ruskej agresie na Ukrajinu. Bez ohľadu na právnu kvalifikáciu skutku, jednoznačne možno hovoriť o forme občianskej neposlušnosti, s ktorou sa môžeme, no nemusíme stotožňovať. Rovnako nesúrodé boli aj vyhlásenia predstaviteľov Bratislavy a štátu. Kým Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky reagovalo zmierlivo⁴⁷, Matúš Vallo zaujal kritickejší postoj a pomalovanie Slavína označil za zneuctenie pietneho miesta a národnej kultúrnej pamiatky, pričom zdôraznil, že padlí vojaci za súčasnú ruskú agresiu nemôžu.⁴⁸ Primátor Bratislavy sa tak argumentačne ocitol na jednej strane s proruskými aktivistami a dezinformátormi. Slavín bol primárne pietnym miestom nanajvýš rok po pochovaní prvých padlých vojakov. Každá z vyhlásených súťaží na pamätník nebola zameraná na prejavenie úcty k pochovaným, ale na slávu Sovietskeho zväzu. Pamätník, ktorý nakoniec túto slávu nesie, nezmenil svoj naratív len kvôli zmene režimu po Nežnej revolúcii. Víťazný vojak stále vztyčuje sovietskú vlajku v srdci Bratislavy a nič na tom nezmení ani rétorika, ktorá bude odvádzať pozornosť k hrobom, či k statusu pamätníka ako národnej kultúrnej pamiatky. Občianska neposlušnosť je fenomén, ktorý právo síce nereguluje a nedefinuje priamo, no

⁴⁶ Správy Pravda, 3. marec 2022 [online]. *Pamätník Slavín niekto natrel na žltu a modro*. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/618792-pamatnik-slavin-buiekto-natrel-na-zlto-a-modro/>>

⁴⁷ „Farby ukrajinskej vlajky na Slavíne sú výzvou občanov SR, aby Rusko skončilo túto nezmyselnú vojnu. Slovenskú verejnosť zároveň prosíme, aby naďalej cítila a priateľsky vnímala ruských občanov oddaných demokracii a mieru.“ Tamže.

⁴⁸ „Máme dosť iných príležitostí poskytnúť sebe, Ukrajinkám a Ukrajincom a aj svetu obrázky našej podpory, nemusíme pritom rovno zneuctiť pietne miesto a národnú kultúrnu pamiatku. Nikto z tých, ktorí na Slavíne ležia, za túto vojnu nemôže.“ Tamže.

je adekvátnym nástrojom prejavu nespokojnosti s aktuálnym spoločenským dianím.⁴⁹ Podľa nášho názoru je vojna na Ukrajine a agresia Ruska adekvátnym dôvodom na prejav občianskej neposlušnosti, pričom v Bratislave neexistuje lepšie miesto než Slavín. Ako zdôraznila Alexandra Kusá, aktivista, či skupina aktivistov hroby farbou nepoliali, čiže úcta voči mŕtvym bola zachovaná.⁵⁰ Veľmi dôvtipne a cynicky tak využila naratív oddeľovania vrstiev pamätníka proti tým, ktorí ním argumentujú pravidelne. Samotné zafarbenie pamätníka taktiež nevnímané ako zneuctenie cintorína, pretože takýmto extenzívnym výkladom by sme zaň mohli považovať aj politické protesty, či zrazy Nočných vlkov. Uvedené zhromaždenia sa však v praxi za zneuctenie pamiatky padlých rozhodne nevnímajú. Okrem toho intencia neznámeho páchatel'a s určitosťou nesmerovala k zneucteniu pochovaných vojakov.

3. Kam kráčaš, Slavín?

Slavín je neoddeliteľnou súčasťou obrazu Bratislavy a zostane ňou, pokiaľ bude pamätník stáť na svojom mieste. Nepovažujeme za nutné sa zamýšľať nad jeho zbúraním, či odstránením niektorej z jeho umeleckých súčastí, práve naopak. Slavín je súčasťou (česko) slovenských národných dejín, rozpovedá veľkolepý príbeh nielen oslobodenia, ale najmä totality Komunistickej strany, ktorá postupne, vyše 40 rokov, prerastala celou občianskou spoločnosťou. Práve v časoch, kedy trendy udávajú fake news, hoaxy a konšpirácie, ponúka miesto ako Slavín, stelesňujúci odtlačok histórie v urbanizme mesta, svoj priestor rôznym skupinám, politikom, či narušiteľom tlmočiť vlastné svetonázory. V poslednej časti článku sa zamyslíme nad možnosťami, ktoré Slavín ponúka, berúc do úvahy celý kolorit jeho „charakterových“ čŕt.

3.1 Nedotknuteľný Slavín – neexistencia možností alebo nedostatok vôle?

Vyššie v texte sme spomínali, že oddeľovať a samostatne posudzovať črty Slavína nás môže priviesť k mylnému záveru. V tejto časti sa zamyslíme nad právnou reguláciou pamätníka a nad dianím na pamätníku. Na Slavín budeme nazerať v troch rovinách: ad 1) cintorín, ad 2) národná kultúrna pamiatka, ad 3) verejný priestor.

Ad 1) cintorín – Na Slavín sa vzťahuje zákon č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch. Podľa § 3 má zodpovednosť za starostlivosť o vojnové hroby obec, v tomto prípade mesto Bratislava (ktorá je zároveň vlastníkom), konkrétne oddelenie kultúry. Za správu

⁴⁹ Podľa Ronalda Dworkina je občianska neposlušnosť javom, ktorý súvisí s činnosťou práva a s tzv. law in action (živým právom). Živé právo sa vo významných prípadoch disentu odrazí aj v teórii práva a pokladá ju za dôležitý nástroj, ktorý spochybňuje zákony z morálnych dôvodov, a tým pomáha uchovávať princípy slobody, spravodlivosti a slušnosti. DWORKIN, M. R. *Když se berou práva vážně*. Oikymen: Praha, 2001, s. 261 – 273. Podľa Johna Rawlsa je občianska neposlušnosť apelom jednotlivca na zmysel väčšiny pre všeobecne zdieľané princípy spoločenskej spolupráce medzi slobodnými a rovnoprávnymi (občanmi), ktoré aktér neposlušnosti považuje za porušené, samotný akt občianskej neposlušnosti je však tiež protiprávnym činom. RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Victoria Publishing: Praha, 1995, s. 202 – 210. Okrem Dworkina a Rawlsa, považujú občiansku neposlušnosť za legitímny nástroj prejavu nesúhlasu s dianím v spoločnosti aj Hannah Arendtová, či Joseph Raz, ich názory sa líšia len v legálnosti tohto aktu, v potrestaní, či nepotrestaní páchatel'a, resp. v subjekte páchatel'a.

⁵⁰ GETTING, P. Navštívil ho Putin aj Noční vlci. Nenastal už čas zložit' zo Slavína päťcípu hviezdu? [online]. In: *SME*, 20. október 2022 [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: < <https://plus.sme.sk/c/23037213/navstivil-ho-putin-aj-nocni-vlci-nenastal-uz-cas-zlozit-zo-slavina-patcipu-hviezdu.html> >

zodpovedá Marianum – Pohrebništvo mesta Bratislavy. Zákon č. 131/2010 Z. z. o pohrebništvu podľa § 18 vyžaduje prevádzkový poriadok pohrebiska, ktorý sa schvaľuje všeobecne záväzným nariadením – žiadny prevádzkový poriadok však Slavín nemá. Z nášho uhla pohľadu je najdôležitejšie písm. d) citovaného ustanovenia, pretože v prevádzkovom poriadku majú byť, okrem iného, definované aj povinnosti návštevníkov pohrebiska v súvislosti s udržiavaním poriadku na pohrebisku a zachovaním dôstojnosti tohto miesta a tiež spôsob a pravidlá používania zariadení pohrebiska a obradných siení, ak je takáto úprava potrebná. Zákon o pohrebništvu hovorí, že samotné pohrebisko má mať pietny charakter a tiež stanovuje povinnosti návštevníka v § 25. Ide o všeobecnú formuláciu – návštevník je povinný dodržiavať prevádzkový poriadok pohrebiska, resp. zachovávať jeho dôstojnosť. V prípade porušenia sa dopustí priestupku podľa § 32 ods. 1 písm. h), i). Zákon o vojnových hrobách špeciálne neupravuje povinnosti návštevníka, no pomerne vážne upravuje povinnosť obce vo veci starostlivosti. Podľa § 3 ods. 2 písm. a) má obec zabezpečiť, aby v bezprostrednom okolí vojnového hrobu nebola umiestnená vec alebo zariadenie, ktoré je nezlučiteľné s úctou k tomuto miestu.

Ad 2) národná kultúrna pamiatka – Slavín bol postavený za účelom veľkoleposti, bol predurčený stať sa národnou kultúrnou pamiatkou a doslova sa tak „zabetónovať“ na večné časy nielen do urbanistiky mesta, ale aj do historickej pamäti Slovákov, resp. obyvateľov Bratislavy. Národnou kultúrnou pamiatkou sa stal v roku 1961 a teda rok po slávnostnou odovzdaní verejnosti, Ako trefne poznamenal Ivan Gerát „dielo sa tak zaradilo medzi najvýznamnejšie doklady minulosti ešte predtým, než dosiahlo vek škôlkara.“⁵¹ Slavín ako kultúrna pamiatka teda spadá pod ochranu zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. Nebudeme sa venovať zložitým procesom možnosti zrušenia vyhlásenia kultúrnej pamiatky, pretože to vo vzťahu k Slavínu považujeme za utopistické, a taktiež procesom opravy a renovácie. Primárne nás zaujíma nastolený systém ochrany pamiatok vo vzťahu nie k materiálu, ale k hodnote, ktorú nesie. Podľa uvedeného zákona je pamiatková hodnota legálne zadefinovaná v § 2 ods. 2 ako „súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.“⁵² Slavín bol však zaradený medzi národné kultúrne pamiatky podľa zákona č. 22/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach. Tento zákon pamiatku v § 2 ods. 1 definoval ako „kultúrny statok, ktorý je dokladom historického vývoja spoločnosti, jej umenia, techniky, vedy a iných odborov ľudskej práce a života, alebo je ňou dochované historické prostredie sídliskových celkov a architektonických súborov, alebo vec, ktorá má vzťah k význačným osobám a udalostiam dejín a kultúry“ a národné kultúrne pamiatky v § 3 ako „pamiatky, ktoré tvoria najvýznamnejšiu súčasť kultúrneho bohatstva národa“. Právna kontinuita vedenia Slavína ako národnej kultúrnej pamiatky je samozrejme zabezpečená záverečnými ustanoveniami novších právnych predpisov. Právny status však automaticky neznamená aj kontinuitu v hodnotovom vnímaní. Predstavu o vnímaní kultúry a pamiatok nám ponúkajú napr. stenoaznamy z rokovania SNR, kde odznelo napr. „v oblasti kultúry, osvety a propagácie sa prehĺbila osvetová činnosť zvyšovaním ideovej účinnosti. Politická výchova sa vhodne spájala s ekonomickou propagandou. ... Komisia Slovenskej národnej

⁵¹ GERÁT, I. Slavín, s. 17.

⁵² § 2 ods. 2 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu.

rady pre školstvo a kultúru bude v spolupráci s celoštátnymi orgánmi a národnými výbor-
mi pomáhať vytvárať priaznivé podmienky pre dovŕšenie kultúrnej revolúcie.“⁵³ alebo
„pamiatky a hmotné doklady v našich múzeách sú svedectvom revolučných tradícií našej
krajiny a jej tisícročnej kultúry, sú svedectvom zväzku, ktorý spája minulosť s prítomnos-
ťou a naznačujú zákonitú cestu dejín do budúcnosti ku komunizmu.“⁵⁴ Významné posta-
venie Slavína ako národnej kultúrnej pamiatky je takmer výlučne späté s jeho ideologic-
kým odkazom nesúcim myšlienky socialistickej revolúcie a prebudovávania spoločnosti
v duchu bratského spolužitia so Sovietmi. Keďže sa charakter a zvlášť pamätníka žiad-
nym významným spôsobom nezmenil dodnes, nemôžeme predpokladať, že sa zmenil jeho
hodnotový charakter len z dôvodu zmeny zákonnej úpravy, či z dôvodu zmeny režimu.
Komunisti, v čase jeho vyhlásenia za národnú kultúrnu pamiatku, samozrejme neuvažovali
nad tým, že sa stane kryptou komunistickej ideológie a propagandy v 21. storočí, v období,
kedy sa Slovenská republika hlási hodnotám liberálnej demokracie, právneho štátu a je
súčasťou Severoatlantickej aliancie a Európskej únie. Faktom však zostáva, že sa ním stal.

Súčasný zákon o ochrane pamiatkového fondu v § 27 ods. 1 definuje základnú ochranu
kultúrnej pamiatky, kde vyslovene ukladá povinnosť udržiavať pamiatku na taký spôsob
využívania, aký zodpovedá jej pamiatkovej hodnote. V aktuálnej situácii by sa mali poli-
tici, ale aj občianska spoločnosť zamyslieť, ktorá z pamiatkových hodnôt, ktoré Slavín
reprezentuje, je naďalej pamätihodná a ktorá je pre spoločnosť škodlivá. Prvýkrát v ére
samostatnosti Slovenskej republiky, pri príležitosti výročia oslobodenia Bratislavy, dňa
4. apríla 2023, primátor mesta Bratislavy a prezidentka Slovenskej republiky nepoloži-
li vence na Slavína, ale k pamätníku *Víťazstvo*, od Jozefa Kostku, na Hviezdoslavovom
námestí, čo naznačuje, že (niektorí) politickí predstavitelia neignorujú ideologickú záťaž
tejto kultúrnej pamiatky a takisto načúvajú občanom.

Ad 3) verejný priestor – Verejné priestranstvo je legálne zadefinované v zákone
č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drob-
né stavebné odpady, ako „verejnosti prístupné pozemky vo vlastníctve obce“.⁵⁵ Zákon
č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení je konkrétnejší a verejné priestranstvo definuje v § 2b
ods. 1) ako „ulicu, námestie, park, trhovisko a iný priestor prístupný verejnosti bez obme-
dzenia, ktorý bez ohľadu na vlastnícke vzťahy slúži na všeobecné užívanie“.⁵⁶ Zákon
explicitne neradí cintoríny medzi verejne prístupné miesta, dokonca pri výpočte povinností
samosprávy obce v § 4 ods. 3 písm. f), je samostatne uvedený (obecný) cintorín, kultúrna
pamiatka a verejné priestranstvá. Slavín však nie je obecným, ale vojnovým cintorínom,
čiže sa na tomto mieste môžeme spoliehať iba na analógiu, ktorá však zvlášť na jeho
postavenie ako národnej kultúrnej pamiatky nie je nutná. Pre nás je dôležitým faktom to,
že zákonodarca rozlišuje medzi verejným priestranstvom a napr. cintorínom, resp. kul-
túrnou pamiatkou – to zároveň nevylučuje, že tiež môžeme hovoriť o verejne prístup-
ných miestach, avšak so špeciálnym statusom, ktorý môže pre správcu/vlastníka zakladať

⁵³ Stenozáznam [online] zo schôdze SNR, 24. február 1962. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1960snr/stenprot/008schuz/s008010.htm>>

⁵⁴ Stenozáznam [online] zo schôdze SNR, 28. september 1961. [cit. 2024-1-4]. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1960snr/stenprot/006schuz/s006008.htm>>

⁵⁵ § 30 ods. 2 zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady.

⁵⁶ § 2b ods. 1 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.

napr. aj zvýšenú pozornosť pri ochrane práv konkrétneho miesta, ak sa dostane do stretu s uplatňovaním iných práv, napr. zhromažďovacieho práva podľa zákona č. 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve. Právo usporiadať zhromaždenie vo verejnom priestore podlieha ohlasovacej povinnosti a obec, podľa § 10, môže zrušiť zhromaždenie iba v konkrétnych a veľmi špecifických prípadoch. Slavín za posledné roky zažil niekoľko zhromaždení, ktoré (pravdepodobne) boli v súlade so znením zákona o zhromažďovaní práve, no otázka znie, či boli všetky v súlade s charakterom pamätníka, ako pietneho miesta. Keďže neexistuje prevádzkový poriadok Slavína, úprava povinností návštevníkov Slavína, resp. účastníkov zhromaždenia je podriadená iba všeobecným formuláciám zákonov uvedených vyššie. Je však naivné predpokladať, že policajti, či zástupcovia obce, ktorí môžu kontrolovať priebeh zhromaždenia, by venovali špeciálnu pozornosť výkladu pojmov ako napr. „zachovanie dôstojnosti pietneho miesta“ alebo odsledovali používanie „vecí a zariadení, ktoré sú nezlučiteľné s úctou k tomuto miestu“. Podľa nášho názoru, akékoľvek zhromaždenie, ktoré má politické pozadie, či politický charakter (a nie je podstatné, z ktorého názorového spektra účastníci sú) je nezlučiteľné s úctou k pietnemu miestu, pričom jeho sprievodné javy (hluk, odpadky, popíjanie alkoholu, roztržky) rozhodne nemôžeme chápať ako udržiavanie dôstojnosti a piety na cintoríne. Sám zákon o zhromažďovaní práve v § 10 ods. 1 písm. a) prikazuje obci zakázať zhromaždenie, ktoré slúži na rozniecovanie nenávisti a neznášanlivosti z politických a iných dôvodov. Slavín už roky trpí stigmu velenia, resp. zatracovania a od vojny na Ukrajine skutočne polarizuje spoločnosť. Príkladom zhromaždenia, ktoré bolo rozhodne v rozpore s uvedeným, bolo pripomenutie si konca druhej svetovej vojny, dňa 9. mája 2023. Okrem iných politikov, na zhromaždení vystúpil aj Ľuboš Blaha, ktorý, za bujarej gestikulácie, vyhlásil: „... vždy v našej histórii, vojna a fašizmus prichádzali zo západu a sloboda a mier z východu! Poďakujeme všetkým národom Sovietskeho zväzu, ale predovšetkým ruskému národu za to, že nám priniesol mier, za to, že nám priniesol slobodu. Spasiba, Rasija!“⁵⁷ Záverom dodal, že najviac si v druhej svetovej vojne vytrpel ruský národ. Samozrejme zámerne opomenul skutočnosť, že napr. Bratislavu oslobodil 2. ukrajinský front Červenej armády, na čele ktorého stál maršal Rodion J. Malinovskij, resp. opomenul aj vyše 40 ročné obdobie československej neslobody v područí Sovietskeho zväzu. Nemožno tiež nezdôrazniť, že výročie si nepripomenul v deň štátneho sviatku v Slovenskej republike (8. máj – Deň víťazstva nad fašizmom), ale v deň, ktorý sa oslavoval pred Nežnou revolúciou, resp. dodnes napr. v Rusku. V nadväznosti na uvedené sme toho názoru, že ani pietne zhromaždenia, v súvislosti s kladením vencov na výročie oslobodenia Bratislavy, resp. víťazstva nad fašizmom, tiež nie sú za súčasných podmienok vhodné. Narušajú dôstojnosť pohrebiska, aj úctu k pochovaným, a rozhodne nevňášajú pokoj do verejnej diskusie o vojne na Ukrajine a o Slavíne. Zhromaždenia, ktoré majú za cieľ vzdať hold pochovaným, považujeme však vo všeobecnosti za bezproblémové vo vzťahu k Slavínu, ide skôr o dočasnú indisponovanosť.

Na základe vyššie uvedeného sa domnievame, že správca vníma Slavín na prvom mieste ako verejné priestranstvo prístupné pre všetkých bez obmedzení, vo veci ochrany ho zase považuje za národnú kultúrnu pamiatku. Že je Slavín aj obrovským pohrebiskom síce deklarujú a pripomínajú predstavitelia mesta (napr. vyššie spomenutý výrok Matúša

⁵⁷ Prihovor Ľuboša Blahu [online] začína v 50:27 minúte [cit. 2024-1-6]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=noAHemHLUXw>>

Valla), no právne ho za týmto účelom nechránia. Pokračuje sa teda v oficiálnej línii spred roka 1989, kedy mal tiež Slavín predovšetkým postavenie „výkladnej skrine“ komunistov a Sovietov, dostupnej pre širokú verejnosť, oslavujúcej víťazstvo Sovietov bez historického kontextu. Len v krátkosti uvádzame, že prevádzkový poriadok Slavína by mohol napr. upraviť, aký konkrétny druh (politických) zhromaždení naruša pietny charakter miesta, resp. by mohol upraviť správanie návštevníkov, ktoré by sa samozrejme vzťahovalo aj na situácie, kedy sa na Slavíne uskutočňujú aj zhromaždenia iného druhu.

3.2 Miesto Slavína v súčasnej Bratislave

Podľa Siegfrieda Giediona má „každá doba podnety vytvárať symboly vo forme monumetov, ktoré sú podľa latinského významu, predmetmi, ktoré niečo pripomínajú, predmetmi, ktoré sa majú prenášať na ďalšie generácie. Táto potreba monumentálnosti sa nedá z dlhodobého hľadiska potlačiť. Nájde si priestor za každú cenu.“⁵⁸ Aj z tohto dôvodu Slavín bol, je a mal by zostať aj v budúcnosti jednou z dominánt hlavného mesta Slovenska. Ideologický nános pamätníka odstráni čas a v konečnom dôsledku tomu môže dopomôcť zmena kvalitatívnej stránky pamätníka.

Keby chceme uviesť paralelu prostredníctvom inej dominanty mesta, môžeme siahnuť po Bratislavskom hrade. Základy stavby siahajú do obdobia Veľkej Moravy, prešiel mnohými prestavbami, poslednou významnou bola Tereziánska. Hrad je symbolom šľachtického osídlenia, feudalizmu a právneho partikularizmu. Nič z uvedeného nepatrí do hodnotového rámca demokracie a právneho štátu, napriek tomu nepokladáme hrad, ani iné pamiatky z čias monarchie za kontroverzné, ideologicky nevhodné, či rozdeľujúce spoločnosť a už vôbec v nás nevyvolávajú negatívne konotácie (práve naopak). Chápeme ich neutrálne, ako súčasť dejín, ako architektonickú pýchu z čias minulých. Prechod z monarchie do demokratickej republiky však po roku 1918 prebehol iným spôsobom, než prechod od totality k demokracii po roku 1989. Novovzniknutý Československý štát postupne odstránil všetky právne relikty feudalizmu a monarchie, súčasťou prerodu spoločnosti bolo aj odstraňovanie symbolov a pamätníkov, pripomínajúcich doby minulé. Nezná revolúcia bola v právnom zmysle slova skutočne viac nežná, než revolučná. Totalita sa síce odstránila z ústavného systému, no nenastalo trestnoprávne vyrovnávanie sa s minulosťou.⁵⁹ Za zločiny komunizmu neniesol právnu zodpovednosť žiadny predstaviteľ politickej garnitúry. Zároveň revolúcia priniesla na Slovensku návrat ľudáckych pohrobkov, ktorí dovtedy nevýznamne pôsobili buď v zahraničí alebo v katolíckom tichom disente na Slovensku. Ekonomické problémy, neschopnosť uchopiť kapitalizmus a demokraciu v 90. rokoch, sa podpísali na tom, že téma v tichosti prežívajúcej totalitnej ideológie a teda aj téma pamätníkov, ako jej hlavných nosičov a rozprávačov, išla do úzadia. Existujú názory, ktoré hovoria, že ak pamätník nezničil revolučný dav, resp. ak prežil revolúciu, neexistuje dôvod, prečo by ho mala ustálená demokratická spoločnosť búrať, či presúvať. Podľa nášho názoru, vôbec nezáleží na „revolučných činoch“, ktoré vedia byť dodatočne exkulpané, práve kvôli ich revolučnej povahe a to aj napriek tomu, že boli protiprávne. My zastávame názor, že republika ako vec verejná, najlepšie vyjadrená heslom „*vox populi, vox dei*“, môže na

⁵⁸ YOUNG, E. J. Pamät'/Monument. In: NELSON, S. R. – SHIFF, R. (eds.). *Kritické pojmy dejín umenia*. Bratislava: Slovart, 2004, s. 277.

⁵⁹ Pokusy samozrejme boli, napr. v Slovenskej republike v prípade Vasilu Biľaka. Jedinou odsúdenou za zločiny komunizmu, resp. za podiel na justičnej vražde Milady Horárovej, bola Ludmila Polednová-Brožová.

základe hlasu ľudu rozhodnúť o zmene, či odstránení čohokoľvek, aj pamätníka, hoci má oficiálne status národnej kultúrnej pamiatky. Verejný priestor je už podľa názvu určený všetkým a kto, keď nie ľud, ako suverén moci v štáte, by mal rozhodovať o tom, čo je a čo nieje vhodné mať vo verejnom priestore umiestnené, resp. čo má byť z neho odstránené.

Podľa nášho názoru, by bolo najvhodnejšie vychádzať z pôvodnej ideologickej koncepcie pamätníka a nadviazať na ňu v zmysle, že by pamätník naďalej priznával oficiálnu ideovú doktrínu z čias ľudovej demokracie, resp. socializmu, ale zároveň by bola schopnosť pamätníka ponúkať svoj priestor dezinformátorom a propagandistom „zaškrtená“ obnovenou podobou. Depozitár hlavného mesta Bratislavy disponuje výtvarnými a sochárskymi dielami, ktoré sú vhodné na umiestnenie do exteriéru. Výborným príkladom je socha Stalina, ktorá bola v 50. rokoch odstránená z terajšieho Námestia SNP v Bratislave a dočasne bola umiestnená pred vstup do Slovenskej národnej galérie v roku 2012, pri príležitosti vystavenia expozície *Prerušená pieseň*. Pri tejto príležitosti bola socha Stalina obliata červenou farbou. Tento akt občianskej neposlušnosti bol hrubo odsúdený vedením galérie ako vandalizmus. Galéria pripomenula, že aj 50. roky sú súčasťou slovenskej histórie a musíme sa s nimi v historickej pamäti vysporiadať.⁶⁰ S týmto názorom súhlasíme, no zároveň si uvedomujeme, že dom nie je možné stavať od strechy. Tu by sme opäť pripomenuli slová Giediona z úvodu a doplnili, že pamätníky nemusia byť iba miestami, ktoré niečo pripomínajú, môžu byť aj nositeľom cieleného zabúdania (v českom jazyku existuje priliehavý pojem „zapomník“). Slovenská spoločnosť sa nikdy nevysporiadala so štyridsaťročnou históriou komunistickej totality a preto nemožno očakávať, že socha Stalina vo verejnom priestore nevzbudí v aktivistoch vlnu emócií, ktoré sa pretavia do konkrétneho aktu. Samozrejme nevieme s určitosťou tvrdiť, že socha Stalina by nebola poliata červenou farbou opäť (vlastne si nie sme ani istí, či je to prekážkou), ak by bola v budúcnosti trvalo umiestnená na Slavíne, no domnievame sa, že za pokus o takéto uchopenie Slavína to rozhodne stojí. Okrem svojho základného a nosného ideologického charakteru by teda zároveň pripomínal aj význam revolúcie, či zostrenie triedneho boja, ktorý v celosvetovom meradle, stál milióny ľudských životov. Sme názoru, že pripomínanie si zločinov komunistického režimu, sochami exponovaných domácich, či zahraničných politických predstaviteľov sovietskeho bloku s adekvátnymi popisom na sprievodných informačných tabulách, by neutralizovalo aktuálny kontroverzný charakter Slavína. Zároveň by sa stal Slavín čitateľnejším miestom pre domácich aj zahraničných návštevníkov, pôvodná myšlienka optimizmu by sa zmenila na akési vytriezvenie z histórie, vedúce k vyrovnaniu sa s minulosťou. Podľa Jamesa Younga je práve mýtickosť, nekritické preberanie ideálov, či hrdinskosti najviac znepokojujúca. V tomto kontexte významne zaznievajú slová Martina Broszata, podľa ktorého monumenty vo vzťahu k histórii nemôžu udalosti pripomínať, ale ich skôr pochovávajú pod vrstvami mýtov a interpretácií.⁶¹ Young si, síce v kontexte nacistického umenia, kladol otázku, ako inak si môžu totalitné režimy pripomínať sami seba, ak nie prostredníctvom totalitného umenia, ktorým je aj monument, resp. ako lepšie osláviť pád totality, ako oslavou pádu ich monumentov. Riešenie ponúka práve vytvorenie naratívu, v ktorom by pamätník išiel vlastne sám proti sebe a jeho didaktická funkcia by

⁶⁰ Správy TA3, 24. júl 2012 [online]. *Štvormetrovú sochu Stalina pred SNG obľiali farbou* [cit. 2023-1-6]. Dostupné na: <<https://www.ta3.com/clanok/16131/stvormetrovu-sochu-stalina-pred-sng-obľiali-farbou>>

⁶¹ YOUNG, E. J. Pamäť, s. 279.

nahradiť minulosť, ktorú mal ideologicky pripomínať a taktiež by išla proti autoritárskemu sklonu monumentálnosti priestorov, ktoré návštevníkov redukojú na pasívnych divákov.⁶² Pamätník, pripomínajúci aj zločiny sovietskych osloboditeľov, by tak mohol prispieť k zamedzeniu organizovania zhromaždení, zo strany obdivovateľov komunistického režimu, či súčasného Ruska, ktoré sa vo svojej ideológii so Sovietskym zväzom *de facto* stotožňuje. Zároveň si myslíme, že sochy Stalina, či Gottwalda (možno aj českého Koneva) by žiadnym spôsobom nezneuctili pamiatku zosnulých. Poukázali by iba na odvrátenú stránku komunistickej ideológie, ktorej tvárou boli aj menovaní politici. Určite by bolo tiež vhodné aspoň v krátkosti opísať na informačnej tabuli aj násilnosti, ktorých sa príslušníci Sovietskej armády dopúšťali a historická pamäť totality im to odpustila zabudnutím, pretože hrdinský pátos nemohol byť narušený rabovaním, vraždením alebo znásilňovaním zo strany osloboditeľov, ktorým mal národ bezhranične ďakovať za slobodu. V konečnom dôsledku, podľa Halbwachsa je pamätník zhmotnenou podobou spomínania, ktorý je súčasťou socializujúceho systému, pomocou ktorého societa získava spoločnú históriu, vďaka sprostredkovaným spomienkam predkov.⁶³ Ak teda štát má skutočne záujem na tvorbe a formovaní historickej, či kolektívnej pamäti národa, rozhodne by podoba Slavína mala prejsť úpravou a to po architektonicko-umeleckej ako aj po právnej stránke a mohol by tak dosiahnuť podobu, ktorá by vyhovovala kritikom umenia, politickej garnitúre a tiež historickej pamäti.

Záver

Po roku 1989 vstúpilo Československo, ako aj ostatné krajiny sovietskeho bloku, do novej éry života – nový geopolitický poriadok sveta tak zasiahol do všetkých sfér života jednotlivcov aj skupín, umenie nevynímajúc. Mnohé z umeleckých diel, nesúce odkaz na komunistickú totalitu, z verejných priestranstiev zmizli. Buď boli zničené alebo premiestnené do depozitárov, či múzeí. V tuzemsku je asi najznámejším prípadom vysporiadaním sa s totalitným pamätníkom, príbeh tanku č. 23 – Pamätníka oslobodenia Prahy Červenou armádou, ktorý v roku 1991 natrel David Černý ružovou farbou a po jeho vyčistení bol opätovne namaľovaný rovnakou farbou skupinou poslancov. Pamätník bol zbavený pamiatkovej ochrany a dnes je vystavený vo Vojenskom technickom múzeu v Lešanoch. Túto udalosť spomíname najmä v súvislosti s tým, že aj Slavín sa dočkal svojho farebného prevedenia, avšak nie v súvislosti s pádom režimu, ale s vojnou. Vystavený tank samozrejme nemožno umelecky porovnávať s pamätníkom ako je Slavín, no hodnotovo išli oba pamätníky v jednej línii a teda pripomínali oslobodenie mesta Sovietmi. Občianska neposlušnosť, v prípade tanku formou umeleckého prevedenia (v prípade Slavína nevedno), vyvolala dostatočne silný tlak na jeho odstránenie z verejného priestoru. V prípade Slavína vyvolalo jeho pomaľovanie rozporuplné stanoviská občanov, aj politických predstaviteľov. Do verejného diskurzu prenikavo nepresiakla ani iniciatíva umelcov o jeho jednorazové vypnutie. Slavín si tak napriek všetkému drží určitý *status quo*. Kvituje, že výročie oslobodenia Bratislavy si primátor Bratislavy aj prezidentka Slovenskej republiky pripomenuli v rokoch 2023 a 2024 na inom vhodnom mieste v centre mesta, ale nevysvetlili dôvod,

⁶² Tamže, s. 283.

⁶³ HALBWACHS, M. Kolektívni pamäť, s. 50 – 60. Porovnaj s: YOUNG, E. J. Pamäť, s. 278.

prečo si tento deň nepripomenuli na Slavíne, ako po minulé roky. Napätie ohľadom Slavína je teda viditeľne prítomné, no neodkomunikované s verejnosťou.

V súčasnosti už nemožno hovoriť o strete totality s demokraciou, neprehodnocuje sa totalitná minulosť ani zmena paradigmy. Stojíme pred otázkou, čo s pamätníkom, ktorý je pamiatkovo chráneným, ale vzbudzujúcim mnohé kontroverzie. Slavín nesie príbeh o malosti človeka a veľkosti socialistických dejín v centre hlavného mesta. Ako Young zdôraznil, nič nevyzerá absurdnejšie, než ponížený monument, zbavený svojej funkcie, času a miesta.⁶⁴ Podľa Vitalyho Komara a Alexandra Melamida je práve spôsob určitého poníženia, či paródie jediným spôsobom, ako zneutalizovať pamätníky zaťažené totalitnou ideológiou a vytvoriť z nich miesta poučenia.⁶⁵

Stotoňujeme sa s názorom, že pamätníky oveľa viac potrebujú ľudí, než ľudia potrebujú pamätníky. Ako sme uviedli v tretej časti, nedotknuteľnosť Slavína je efemérna a závisí na vzťahu spoločnosti k nemu – len z vôle spoločnosti je chránený, opravovaný, udržiavaný, mocensky a ideologicky zneužívaný, či ničený. Čas vo vzťahu k totalitným pamätníkom nie je žičlivý. Hodnoty a ideály nimi nosené, môžu v súčasnej neskorej postmodernej dobe pôsobiť minimálne smiešne, nesprávne, či zastaralo. To platí aj o architektonicko-umeleckej kvalite diela – o to viac, ak ide o umenie poplatné totalitnému režimu, v ktorom ideológia a propaganda boli povýšené nad umelecké atribúty diela. Slavín je ako monument špecifický. Parodovať dominantu hlavného mesta nepovažujeme za ideálny spôsob riešenia, no konzervovať ho v pôvodnej podobe je pravdepodobne ešte horším riešením. To, čo Slavín potrebuje s určitosťou získať, je jeho vlastná pamäť. Pamätník rozmerov Slavína nemôže byť vnímaný len ako umelecké dielo, musí byť zasadený do spoločenského diskurzu, musí jasne komunikovať a prispôbiť svoj život aktuálnej dobe a mestu, v ktorom žije.

Východoeurópske umenie, resp. právne dejiny a kultúra štátov bývalého východného bloku, si nesú určité špecifiká, odlišné od západného sveta. Podľa Ondříškovskej sa tu viac ako inde vo svete prikladá dôraz na jasné dohody o historických udalostiach, ktoré sú nemenné. Takéto bremeno dejín, či traumy z minulosti vníma ako súčasť diel umelcov, ale aj historikov. Dejiny, kultúra a politika mali k sebe v strednej Európe vždy veľmi blízko⁶⁶ a tento vzťah obe totality len umocnili. Obdobie po Nežnej revolúcii síce prinieslo prehodnocovanie dejín a odstraňovanie totalitných nánosov z historických udalostí, či osobností, no pamätníky z čias socializmu však v tomto smere boli akosi obchádzané. Súčasná doba prináša však nové prístupy a neobišla ani svet bývalého sovietskeho bloku. Dôraz sa kladie na pamäť a rozpomätávanie sa. Mýtus a veľkolepé príbehy idú do úzadia a sú nahradzované príbehmi (neznámych, či menej známych) jednotlivcov, či skupín, pripomínajú sa skutočnosti, ktoré nechali totality zabudnúť. V tomto duchu by sme mali nazerať aj na Slavín. Dokáže vyrozprávať príbeh veľkých dejinných udalostí, cez optiku jednotlivcov, či už vojakov a vojačiek, ktorí sú na ňom pochovaní, umelcov, ktorí ho tvorili alebo politikov, ktorí ho používali ako účinnú ideologickú zbraň. Ak by sa podarilo Slavín ukotviť v takejto podobe, mohol by sa stať moderným a dôstojným miestom pamäte v neutrálnej podobe v srdci hlavného mesta Slovenska.

⁶⁴ YOUNG, E. J. Pamäť, s. 287.

⁶⁵ Tamže, s. 287 – 288.

⁶⁶ ORIŠKOVÁ, M. Dvojhlasné dejiny, s. 175 – 176.